

O‘ZBEK VA INGLIZ TILLARIDA “YANGA, BOJA, KUYOV, QAYNI, KELIN” QARINDOSHLIK OTLARINING MATNDAGI FUNKSIONAL-SEMANTIK XUSUSIYATLARI

Ochilova Gulnora Ulashevna

Samarqand davlat chet tillar instituti o‘qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada o‘zbek tilidagi yanga, boja, kuyov, qayni, kelin qarindoshlik otlarining matn doirasida namoyon bo‘ladigan funksional-semantik xususiyatlari ingliz tilidagi mos yoki izohli birliklar bilan qiyosiy tahlil qilinadi. Tadqiqotda qarindoshlik terminlarining faqat nominativ birlik sifatidagi emas, balki madaniy, ijtimoiy va pragmatik ma‘no yuklamasiga ega bo‘lgan diskursiv birlik sifatidagi roli ochib beriladi. O‘zbek tilidagi mazkur qarindoshlik otlarining ingliz tilida to‘liq ekvivalentga ega emasligi, ko‘pincha izohli konstruksiyalar orqali ifodalanishi leksik lakunalar mavjudligini ko‘rsatadi. Maqolada badiiy, og‘zaki va publitsistik matnlardagi qo‘llanish asosida ushbu birliklarning semantik kengligi va funksional imkoniyatlari yoritiladi.

Kalit so‘zlar: qarindoshlik otlari, funksional-semantik tahlil, matn va diskurs, leksik lakuna, madaniy semantika, o‘zbek tili, ingliz tili.

Аннотация. В данной статье анализируются функционально-семантические свойства узбекских терминов родства *yanga, boja, kuyov, qayni, kelin* в тексте, проявляющихся в контексте текста, в сравнении с соответствующими или пояснительными единицами в английском языке. Исследование выявляет роль терминов родства не только как номинативной единицы, но и как дискурсивной единицы, имеющей культурное, социальное и прагматическое значение. Тот факт, что эти термины родства в узбекском языке не имеют полного эквивалента в английском языке и часто выражаются через пояснительные конструкции, указывает на наличие лексических лакун. В статье освещается семантическая широта и функциональные возможности этих единиц на основе их использования в литературных, устных и журналистских текстах.

Ключевые слова: термины родства, функционально-семантический анализ, текст и дискурс, лексическая лакуна, культурная семантика, узбекский язык, английский язык.

Annotation. This article analyzes the functional-semantic properties of the Uzbek kinship terms *yanga, boja, kuyov, qayni, kelin* in the text, which are manifested in the context of the text, in comparison with the corresponding or explanatory units in the English language. The study reveals the role of kinship terms not only as a nominative unit, but also as a discursive unit with a cultural, social and pragmatic meaning. The fact that these kinship terms in the Uzbek language do not have a full equivalent in English, and are often expressed through explanatory constructions, indicates the presence of lexical lacunae. The article highlights the semantic breadth and functional capabilities of these units based on their use in literary, oral and journalistic texts.

Key words: kinship terms, functional-semantic analysis, text and discourse, lexical lacuna, cultural semantics, Uzbek language, English language.

KIRISH

Til tizimida qarindoshlik otlari insonning ijtimoiy muhitda o‘zini anglashida,

oila va jamiyat doirasidagi munosabatlarni ifodalashda muhim o‘rin tutadi. Har bir til o‘z jamiyatining tarixiy taraqqiyoti, ijtimoiy tuzilishi va madaniy qadriyatlari asosida qarindoshlik munosabatlarini nomlaydi va tasniflaydi. Shu jihatdan qaralganda, o‘zbek tilidagi qarindoshlik terminologiyasi nihoyatda boy va mayda semantik tafovutlarga ega bo‘lib, ingliz tiliga nisbatan ancha differensiallashgan tizimni tashkil etadi. Ayniqsa, nikoh orqali yuzaga keladigan qarindoshlik munosabatlarini bildiruvchi *yanga*, *boja*, *kuyov*, *qayni*, *kelin* kabi birliklar matn tarkibida keng pragmatik va madaniy yuklama bilan namoyon bo‘ladi.

Matn doirasida qarindoshlik otlari shunchaki shaxsni aniqlovchi nominativ birlik sifatida emas, balki muayyan ijtimoiy rolni, axloqiy me‘yorni va madaniy stereotiplarni faollashtiruvchi semantik markaz vazifasini bajaradi. O‘zbek badiiy adabiyotida, og‘zaki nutqda va kundalik muloqotda qarindoshlik atamaları orqali shaxslararo munosabatlar darajasi, hurmat-izzat mezoni va ierarxik o‘rin ifodalanadi. Shu bois mazkur birliklarni real matnlar asosida tahlil qilish ularning lug‘aviy ta‘rifidan ko‘ra kengroq ilmiy natijalar beradi.

Yanga qarindoshlik oti o‘zbek tilida eng faol ishlatiladigan va semantik jihatdan boy birliklardan biridir. Bu so‘z nutqda akaga yoki ukaga uylangan ayolni bildirsa-da, matn ichida u ancha keng ma‘nolarni qamrab oladi. Badiiy matnlarda *yanga* obrazi ko‘pincha oila ichidagi muvozanatni saqlovchi, nasihat beruvchi yoki muammoli vaziyatlarda vositachi sifatida tasvirlanadi. Masalan, “Yanga indamadi, lekin uning sukuti hammani o‘ylantirdi” kabi jumalalarda *yanga* faqat qarindoshlik munosabatini emas, balki vazminlik va mas‘uliyat ramzini ifodalaydi. Og‘zaki nutqda esa *yanga* so‘zining murojaat shaklida qo‘llanishi hurmat va yaqinlikni bildiradi. Bu jihat ingliz tilidagi *brother’s wife* birligida kuzatilmaydi, chunki u faqat biologik yoki nikohiy aloqani bildiruvchi neytral izohli konstruktsiya bo‘lib qoladi.

Ingliz tilidagi matnlarda *brother’s wife* birikmasi ko‘pincha ikkilamchi axborot sifatida, voqea tafsilotini aniqlashtirish uchun ishlatiladi. Unda o‘zbek tilidagi *yangaga* xos bo‘lgan ijtimoiy rol, madaniy mas‘uliyat yoki axloqiy baho mavjud emas. Natijada tarjima jarayonida o‘zbek matnidagi semantik chuqurlik qisqaradi va mazmunning muhim qismi kontekstdan tashqarida qolib ketadi. Bu holat *yanga* so‘zining ingliz tilida leksik lakunaga ega ekanini ko‘rsatadi.

Boja qarindoshlik oti esa o‘zbek tilida nihoyatda o‘ziga xos bo‘lib, u ikki opa-singilning erlari o‘rtasidagi munosabatni ifodalaydi. Bu birlikning mavjudligi o‘zbek jamiyatida nikoh orqali yuzaga keladigan qarindoshlik munosabatlariga qanchalik katta e‘tibor qaratilishini ko‘rsatadi. Matnlarda *boja* so‘zi ko‘pincha norasmiy, samimiy va teng huquqli munosabatlarni ifodalovchi birlik sifatida namoyon bo‘ladi. “Bojalar birga o‘tirib hazillashdi” kabi jumalalarda bu birlik do‘stona yaqinlik va

ijtimoiy tenglik semantikasini yuzaga chiqaradi. Ingliz tilida *boja* tushunchasini ifodalovchi yagona leksik birlik mavjud emas. Shu sababli bu munosabat faqat izohli, murakkab sintaktik tuzilmalar orqali ifodalanadi. Bunday izohlar matnning ixchamligini buzadi, ekspressivligini pasaytiradi va pragmatik ta'sirini kamaytiradi. Natijada *boja* so'zining o'zbek tilidagi kommunikativ kuchi ingliz tilida to'liq saqlanib qolmaydi. Bu holat qarindoshlik terminologiyasidagi madaniy nomuvofiqlikning yaqqol misoli hisoblanadi.

Kuyov va *kelin* qarindoshlik otlari o'zbek tilida ayniqsa keng madaniy va marosimiy semantikaga ega. *Kuyov* so'zi badiiy va publitsistik matnlarda ko'pincha tantanavorlik, izzat-ikrom va ijtimoiy maqom bilan bog'liq holda qo'llanadi. Masalan, "Kuyovni katta hurmat bilan kutib olishdi" jumlasida ushbu birlik faqat qarindoshlikni emas, balki ijtimoiy qadriyatlarni ham ifodalaydi. O'zbek matnlarida *kuyov* ko'pincha butun bir "kuyov tomoni" tushunchasi bilan bog'lanib, keng ijtimoiy kontekstni faollashtiradi. Ingliz tilidagi *son-in-law* birligi esa asosan rasmiy yoki neytral kontekstda ishlatiladi. U huquqiy hujjatlar, oilaviy tavsiflar va faktologik matnlarda uchraydi. Badiiy matnlarda ham *son-in-law* kuchli emotsional yoki madaniy rangga ega emas. Shu bois o'zbek tilidagi *kuyov* so'zining matndagi ko'p qatlamli semantikasi ingliz tilida soddalashtiriladi.

Kelin so'zi ham o'zbek tilida alohida madaniy ahamiyatga ega bo'lib, u nafaqat o'g'ilning xotini, balki yangi ijtimoiy muhitga kirib kelgan shaxsni ifodalaydi. Badiiy matnlarda *kelin* obrazi ko'pincha moslashuv, sabr-toqat, sinov va mas'uliyat bilan bog'liq holda tasvirlanadi. "Kelin bo'lib tushgan uyida u uzoq vaqt sinovdan o'tdi" kabi jumalalarda bu birlik murakkab ijtimoiy jarayonni ifodalaydi. Ingliz tilidagi *daughter-in-law* yoki *bride* birliklari esa bu jarayonni faqat yuzaki darajada aks ettira oladi. *Kelin* qarindoshlik oti bilan uzviy bog'liq bo'lgan yana bir muhim birlik *qayni* so'zidir. O'zbek tilida *qayni* so'zi turmush o'rtog'ining aka-ukalarini bildiradi va bu birlik matn tarkibida ko'pincha ierarxik munosabatlar, hurmat darajasi va ijtimoiy mas'uliyatni ifodalashda faol qatnashadi. Ayniqsa, *qayni aka* va *qayni uka* shakllari orqali yosh va maqom farqi bevosita leksik vosita yordamida aniqlanadi. Masalan, "qayni akamning so'zi o'tdi" jumlasida hurmat, tajriba va yetakchilik semantikasi mujassam bo'lsa, "qayni ukasi bilan maslahatlashdi" kabi kontekstlarda tenglik yoki g'amxo'rlik munosabatlari namoyon bo'ladi. Bunday aniqlik ingliz tilida mavjud bo'lmaganligi sababli *brother-in-law* birligi barcha holatlarni umumlashtirib yuboradi. Matn doirasida *qayni* so'zi ko'pincha kelin obrazi bilan birgalikda qo'llanadi va bu ikki birlik o'zaro semantik aloqadorlik hosil qiladi. Badiiy matnlarda kelin va qayni o'rtasidagi munosabatlar orqali oilaviy muhit, axloqiy me'yorlar va ijtimoiy ziddiyatlar ochib beriladi. Masalan, "kelin qayni akasining gapini yerda

qoldirmadi” kabi jumalalarda o‘zbek jamiyatiga xos bo‘lgan hurmat va itoat modeli ifodalanadi. Ingliz tilida esa bunday murakkab munosabatlar ko‘pincha kontekst orqali tushuntiriladi yoki umuman e‘tibordan chetda qoladi.

O‘zbek tilidagi qarindoshlik otlarining yana bir muhim xususiyati ularning murojaat shaklida keng qo‘llanilishidir. *Yanga, kelin, qayni* kabi birliklar ko‘pincha shaxsning ismi o‘rnida ishlatilib, ijtimoiy masofani qisqartirish yoki aksincha, hurmatni kuchaytirish vazifasini bajaradi. Masalan, “Yanga, bir maslahat bering”, “Kelin, choy qo‘ying” kabi murojaatlarda ismning o‘rnini qarindoshlik oti egallaydi va bu holat nutqning pragmatik ta‘sirini kuchaytiradi. Ingliz tilida esa bunday murojaat shakllari juda kam uchraydi va odatda ism yoki neytral murojaat birliklari afzal ko‘riladi.

XULOSA

Mazkur tadqiqot o‘zbek va ingliz tillaridagi qarindoshlik otlarining matndagi funksional-semantik xususiyatlarini qiyosiy tahlil qilishga bag‘ishlandi. Tahlil natijalari shuni ko‘rsatdiki, o‘zbek tilidagi *yanga, boja, kuyov, qayni, kelin* kabi birliklar yuqori darajada semantik differensiyaga ega bo‘lib, ular matn doirasida faqat qarindoshlik munosabatini emas, balki ijtimoiy rol, axloqiy me‘yor va madaniy qadriyatlarni ham ifodalaydi. Ingliz tilida esa ushbu munosabatlarning aksariyati umumiy yoki izohli birliklar orqali ifodalanadi, bu esa leksik lakunalar mavjudligini ko‘rsatadi.

Matn tahlili shuni tasdiqladiki, qarindoshlik otlari o‘zbek tilida diskursiv markaz vazifasini bajarib, nutqning pragmatik va ekspressiv imkoniyatlarini kengaytiradi. Ingliz tilida esa bunday birliklar ko‘proq faktologik axborotni yetkazishga xizmat qiladi. Ushbu farqlarni hisobga olish tarjima jarayonida, til o‘qitish metodikasida va madaniyatlararo muloqotda muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa qilib aytganda, qarindoshlik otlarini faqat lug‘aviy birlik sifatida emas, balki matn va diskurs darajasida o‘rganish ularning haqiqiy semantik salohiyatini ochib beradi. Bu yo‘nalishdagi tadqiqotlar kelgusida qiyosiy tilshunoslik, tarjimashunoslik va madaniyatlararo kommunikatsiya sohalarida muhim ilmiy natijalar berishi mumkin.

Foydalangan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Abdullayev, A. (2018). O‘zbek tilining leksik-semantik tizimi. Toshkent: Fan.
2. Fox, R. (1967). Kinship and marriage: An anthropological perspective. Cambridge: Cambridge University Press.
3. Goddard, C. (2009). Semantic analysis: A practical introduction (2nd ed.). Oxford: Oxford University Press.
4. O‘rinboyev, B. (2016). O‘zbek tilida qarindoshlik terminlari. Toshkent: O‘zbekiston Milliy universiteti nashriyoti.

5. Ochilova, G. U. (2024). Classification of Uzbek kinship terms. In Conference Proceedings: Fostering Your Research Spirit: Exploring Global Perspectives in Language Teaching and Learning.
6. Ochilova, G. U. (2025). Investigation of the parameters of marital kinship. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education*, 3(3), 173–177. ISSN 2993-2769
7. Palmer, F. R. (1981). *Semantics* (2nd ed.). Cambridge: Cambridge University Press.
8. Sapir, E. (1921). *Language: An introduction to the study of speech*. New York, NY: Harcourt, Brace & Company.
9. Sodiqov, Q. (2019). O‘zbek tilida qarindoshlik nomlarining madaniy-semantik xususiyatlari. *O‘zbek tili va adabiyoti*, 4, 45–52.

